

En Erken Siyer Metinlerinin Yeniden İnşası: ‘Urve b. ez-Zubeyr Külliyyatında Hicret*

ANDREAS GÖRKE
GREGOR SCHOELER

Çev. ÖZNER ÖZDEMİR
Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi
oznurozdemir@sakarya.edu.tr

“Ueber die Entwicklung des Hadith”¹ (Hadisin Gelişimi Hakkında) adlı meşhur çalışmasında I. Goldziher, hadisin Peygamber ve ashabı zamanına ait tarihî bir kaynak olarak kullanılmayacağını iddia eder ve hadisi, (kendisinin iddiasına göre) ortaya çıktığı daha sonraki dönemlerin teolojik, sosyal ve politik eğilimlerinin bir sonucu olarak görür. Bu yaklaşım Batıdaki İslam araştırmaları içinde Goldziher’den sonra geliştirilen ve bugün dahi canlılığını sürdüren şüpheci bakış açısına zemin hazırlamıştır.² Bu bakış açısının en ünlü taraftarları olan J. Schacht,³ J. Wansbrough,⁴ M. Cook,⁵ P. Crone⁶ ve onları takip edenlerin iddiaları ise şu şekildedir:

- 1) Hadis külliyyatı hicretten sonra 2. yüzyılda veya daha sonra ortaya çıkmıştır,
- 2) Bu hadislerden [Hz.] Peygamberin, sahabenin ve tâbiunun uygulama ve kavillerine dair hiçbir sahih bilgi elde edilemez,

*Bu yazı Andreas Görke ve Gregor Schoeler tarafından “Reconstructing the Earliest *sīra* Texts: the Hīgra in the Corpus of ‘Urwa b. al-Zubayr” adıyla *Der Islam* 82 (2005), ss.209-220’ da yayınlanmış olan makalenin, yayın izni alınarak yapılan Türkçe çevirisidir. Köşeli parantez içinde [Hz.] kelimesi bir saygı ifadesi olarak çeviri metnine mütercim tarafından eklenmiştir.

¹ Goldziher, *Muhammedanische Studien* II (Halle, 1890), ss.1-274.

² Krş. H. Motzki, “Introduction,” H. Motzki (ed.), *Hadith: Origins and Developments* (Trowbridge, Wiltshire, 2004) (The Formation of the Classical Islamic World, c.28) içinde, ss.xviii vd.

³ J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford, 1950); Schacht, “A Reevaluation of Islamic Traditions,” *JRAS* (1949), 143-54; yeniden basımı: H. Motzki (ed.), *Hadith*, ss.27-39.

⁴ J. Wansbrough, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* (Oxford, 1977); Wansbrough, *The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History* (Oxford, 1978).

⁵ M. Cook, *Early Muslim Dogma: A Source-Critical Study* (Cambridge, 1981); Cook, “Eschatology and the Dating of Traditions,” *Princeton Papers in Near Eastern Studies* 1 (1992), ss.23-47.

⁶ P. Crone, *Meccan Trade and the Rise of Islam* (Princeton, 1987); Crone, *Slaves on Horses: the Evolution of the Islamic Polity* (Cambridge, 1980).

3) Ravi zincirleri (*esānīd*, tek. *isnād*) ne güvenilirdir ne de gerçek kaynaklara işaret eder.

Şu da kesinlikle vurgulanmalıdır ki yukarıda isimleri geçen bilim adamları aşırı şüpheli bakış açısını yalnızca fikhî hadisler için değil, aynı zamanda tarihle ilgili hadisler ve özellikle siyer rivayetleri için de geçerli kabul etmektedir. Schacht “On Mūsā ibn ‘Uqba’s Kitāb al-Maghāzī”⁷ (Mūsā b. ‘Ukba’nın Kitābu’l-Megāzī’si Üzerine) adlı bir makalede açıkça bu doğrultuda bir iddiada bulunmaktadır. Tarih biliminin temel prensiplerinden biri bu şüpheli yaklaşımı doğrular görünmektedir. Şöyle ki bir kimsenin araştırması mümkün olduğunca doğrudan haberlere, yani çağdaş kaynaklara dayanmalıdır.⁸ Fakat İslam’ın kökenlerine ve Hicrî ilk yüzyıla ait nakledilenler sadece daha sonraki nesillerin rivayetlere dayanarak kaydettikleri yazılarda yer almaktadır. Günümüze ulaşan en erken hadis kaynakları ile olaylar arasındaki zaman aralığı yaklaşık 150 ila 200 yıl veya daha fazladır. Dahası, rivayetlerin durumu sayısız çelişkiler, efsanevi bilgiler vs. içermesi nedeniyle şüpheli bilim adamlarının iddialarını doğrular görünmektedir.⁹ Eğer şüpheli bilim adamlarının görüşleri doğru ise, [Hz.] Muhammed’in zamanının neredeyse tamamı ve takip eden yılların çoğu herhangi bir tarihî araştırmaya imkân vermez.¹⁰

Elbette, bu şüpheli yaklaşım Batı İslam çalışmalarında genel kabul görmedi; Müslüman bilim adamlarının bu yaklaşımı sert bir şekilde reddedip çürütmeye çalıştıklarını ise söylemeye gerek bile yok.¹¹ Şüphelilerin bakış açılarında katılmayan bilim adamları, klasik zamanlarda Müslüman âlimlerce de zaten kabul edilmiş olan, rivayetlerin birçok uydurma ve yanlış materyal

⁷ *Acta Orientalia* 21 (1953), ss.288-300. Fakat bazı şüpheli akademisyenler tarihî rivayetleri fikhî rivayetler kadar güvenilir bulmadıklarını itiraf etmektedirler.

⁸ Krş. E. Bernheim, *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*, 3rd and 4th ed. (Leipzig, 1903), özellikle s.469 vd.

⁹ Crone, *Slaves*, s.59 vd. tam olarak işaret ettiği gibi.

¹⁰ H. Motzki (*Hadīḡ*, xxi, dn.32) kısa süre önce işaret etmektedir ki Goldziher zaten sonucu belirlemiştir ve [Hz.] Muhammed’in hayatının tasvirinde güvenli bir kaynak olarak yalnızca Kur’an’ı kullanmaya çalışmıştır (*Vorlesungen über den Islam* yeniden basımı Darmstadt, 1963, ss.1-29). Aynı şey R. Blachere ve onun [Hz.] Muhammed biyografisi (*Le problème de Mahomet*, Paris 1952) için de geçerlidir. Fakat Kur’an, genelde olayları tasvir etmeksizin yalnızca üstü kapalı olarak söylediğinden dolayı [Hz.] Muhammed’in hayatına dair tarihsel araştırmalar için çok sınırlı bir değerdir.

¹¹ Şüpheli yaklaşımı reddeden akademisyenlerden bazılarının isimleri: J. Fück, N. Abbott, M. M. ‘Azmi, F. Sezgin, J. Van Ess, H. Motzki, G. Schoeler. Goldziher’in tezi Batılı akademisyenlerce ilk başta yaygın bir şekilde kabul edilmesine rağmen, en dikkate değerlerinden J. Fück gibi bazılarında reddedilmiştir. (Krş. Motzki, “Introduction”; Motzki, *Hadīḡ*, s.xxi) Schacht’ın tezi aynı anda kabul ve red gördü (krş. Motzki, “Introduction”, s.xxiv vd.) Crone ve Cook’un kitapları *Hagarism* (Cambridge, 1977)’de sunulan kökten şüphelilikleri çoğunlukla diğer akademisyenler tarafından muhalefet ve hatta kısmen hakaret gördü.

içermesi gerçeğini elbette inkâr etmezler. Fakat onlar hadislerin toptan tasfiyesine karşı çıkmaktadırlar.¹²

Ancak, şüpheli bilim adamlarının tezlerini sadece reddetmek herhangi bir şekilde yeterli değildir. Gerçek materyalle, sahih olan malzeme ile uydurma ve hatalı olanı birbirinden ayırmaya imkân verecek kriterler tespit edilmelidir. Şüphelilerin bakış açılarına katılmayan bilim adamlarının iyi ve kötü rivayetlerin olduğunu varsaymalarına rağmen,¹³ hepsinin de [bir hadis kitabını tamamıyla incelemek yerine kitaptan alınan*] tek bir hadisle (veya hadislerle) çalışmaya başlamaları hiç de şartırtıcı değildir.

Johannes H. Kramers¹⁴ ve J. Van Ess¹⁵ tarafından prensipte zaten kullanılmış olan bir metod daha sonra H. Motzki,¹⁶ G. Schoeler¹⁷ ve A. Görke¹⁸ tarafından son on yılda daha da geliştirilmiştir.¹⁹ Bu metod hadislerin isnatlarıyla belirtilen bağımlılığının metinler ile doğrulanıp doğrulanamayacağını incelemeye dayanmaktadır (*isnad-metin* analizi). Fakat bu metod yalnızca belirli bir hadisin eski olup olmadığı hakkında, yani kabaca söylersek, hadisin hicretten sonraki ilk yüzyılda tedavülde olup olmadığı hakkında bilgi sunar. Bu çeşit bir hadisin gerçekte Peygamber'e veya bir sahabiye dayanması ise farklı bir sorudur.

¹² Krş. Motzki, "Introduction"; Motzki, *Hadith*, s.xl vd.

¹³ Açıkça, A. Noth, "İşfahān-Nihāwand. Eine guellenkritische Studie zur frühislamischen Historiographie," *ZDMG* 118 (1968), ss.274-96, özellikle s.295. [Burada "good and bad traditions (iyi ve kötü hadisler) ifadesiyle *reliable-unreliable* yani "güvenilir olan-güvenilir olmayan" hadisler kastedilmektedir. Çev. notu]

*Bu cümlede "single traditions" şeklinde bir kullanımın tercümede oluşturacağı muhtemel bir anlam kargaşası, yazarlardan Andreas Görke'ye danışılarak giderilmeye çalışılmıştır. Kendisinin yaptığı açıklama doğrultusunda böyle bir açıklama cümlesi eklenmiştir. (Çev. notu)

¹⁴ "A Tradition of Manichaen Tendency ('The She-Eater of Grass')," H. Motzki (ed.), *Hadith*, ss.245-57.

¹⁵ *Zwischen Hadit und Theologie, Studien zum Entstehen prädestinatianischer Überlieferung* (Berlin, New York, 1975).

¹⁶ H. Motzki, "Quo vadis Hadit-Forschung?" *Der Islam* 73 (1996), ss.40-80, ss.192-231; Motzki, "The Prophet and the Cat: on Dating Mālik's *Muwatta'* and Legal Traditions," *JSAI* 22 (1998), ss.18-83; Motzki, "The Murder of Ibn Abī'l-Huqayq: on the Origin and Reliability of some *Maghāzī*-Reports," Motzki (ed.), *The Biography of Muhammed: The Issue of the Sources* (Leiden, 2000) içinde, ss.170-239.

¹⁷ G. Schoeler, *Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Mohammeds* (Berlin, New York, 1996); Schoeler, "Mūsā b. 'Uqba's *Maghāzī*," H. Motzki (ed.), *The Biography of Muhammed*, ss.67-97.

¹⁸ A. Görke, "The Historical Tradition about al-Ḥudaybiya: a Study of 'Urwa b. al-Zubayr's Account," H. Motzki (ed.), *The Biography of Muhammed*, ss.240-75 (daha önce Almanca bir versiyonu *Der Islam* 74 (1997)'de yayınlanmıştır); Görke, "History, Eschatology, and the Common Link," H. Berg (ed.), *Method and Theory in the Study of Islamic Origins* (Leiden, 2003) içinde, ss.179-208.

¹⁹ Bu noktada diğer metoddan kısaca bahsedilmelidir: J. Fück, "Die Rolle des Traditionalismus im Islam" *ZDMG* 93 (1939), ss.1-32 (İngilizce çevirisi: "The Role of Traditionalism in Islam," H. Motzki (Ed), *Hadī*, s.15 vd.) adlı makalesinde [Hz.] Muhammed'i olumsuz bir yönde sunan bir çift hadis olduğundan ve en şüpheli bilim adamlarının bile bu hadislerin bazılarının güvenilirliğinden şüphe etmediğinden bahsetmektedir. [Hz.] 'Ā'îşe'ye yapılan iftira hikayesi Fück tarafından bu bağlamda açıkça zikredilmemiş olsa da bu tür hadislerin arasında sayılmalıdır.

Bu metod G. Schoeler²⁰ ve A. Görke²¹ tarafından ‘Urve b. ez-Zubeyr’e (23/643-44-93/711-12) dayanan siyer rivayetlerinden dördüne ait çalışmayla test edilmiştir²² (ilk vahiy, [Hz.] ‘Ā’iše hakkındaki iftira, [Hz.] Muhammed’in hicretten sonra Medine’ye gelişi ve Hudeybiye anlaşması). Bu çalışmalar göstermektedir ki –İslamî biyografi/tabakat literatürünün daima iddia ettiği gibi– ‘Urve aslında bunları ve Peygamber’in hayatı hakkındaki diğer rivayetleri hicretten sonraki ilk yüzyılda toplamış ve birkaç öğrencisine nakletmiştir. Bunu ispatlamak mümkündür, çünkü söz konusu hadisler ‘Urve’nin tek bir öğrencisi kanalıyla değil iki veya daha fazlası kanalıyla gelmiştir, yani hadisler birkaç rivayetle bilinmektedir. ‘Urve’nin nakillerinin farklı rivayet ve varyantlarını karşılaştırmak, el yazmalarının birbirine olan bağlılığını araştırmaya benzer şekilde gerçekleşmektedir ve ekseriyetle şu sonuçlara götürür:

1) Farklı rivayet ve varyantlar gerçekten bağımsız bir şekilde aktarılmıştır. Bu da farklılıklar ve her bir rivayet ve varyantın “özel karakteri” aracılığıyla anlaşılmaktadır.

2) Farklı rivayet ve varyantlar ortak bir kaynağa dayanmaktadır. Bu da –tüm farklılıklara rağmen– içeriklerdeki benzeşme aracılığıyla açığa çıkar. Bazı durumlarda, özellikle de doğrudan aktarım durumlarında, lafızlarda belirli belirsiz benzeşmeler bile bulunmaktadır.

3) ‘Urve’nin aktardıklarının içeriği yeniden inşa edilebilir.²³

Bu çalışmaların müspet sonuçları ‘Urve’nin diğer siyer rivayetlerini de toplama ve onları da aynı yolla çalışmanın ümit verici görünmesini sağladı. Amaç, onun tüm hadis külliyyatını mümkün olduğunca tam biçimde toplamak²⁴ ve bunlara dayanarak ‘Urve’nin siyer rivayetlerinin içeriğini yeniden inşa etmektir. Bu hedefe dair bir proje 2002 yılında İsveç Ulusal

²⁰ G. Schoeler, *Charakter und Authentie*; Schoeler, “Mūsā b. ‘Uqba’s *Maghāzī*,” ss.85-88.

²¹ A. Görke, “The Historical Tradition about al-Ḥudaybiya,” ss.240-75.

²² G. Schoeler, “Urwa b. al-Zubayr,” maddesi, *Encyclopedia of Islam*, 2. ed.

²³ Krş. Schoeler, “Urwa b. al-Zubayr,” *EP*, s.912; ve G. Schoeler, “Foundations for a New Biography of Muhammad: the Production and Evaluation of the Corpus of Traditions according to ‘Urwah b. al-Zubayr,” H. Berg (ed.), *Method and Theory in the Study of Islamic Origins* (Leiden, 2003) içinde, ss.21-28; krş. 23.

²⁴ ‘Urve’ye ait bu hadis külliyyatını mümkün olduğunca tam bir şekilde en erken derleme çalışmaları şunlardı: J. Von Stülpnagel, *‘Urwa Ibn az-Zubair. Sein Leben und seine Bedeutung als Quelle frühislamischer Überlieferung* (Diss. Tübingen, 1956), s.38 vd; Selvā Mursī et-Ṭāhir, *Bidāyetu’l-Kitābeti’t-Tārīhiyye ‘inde’l-‘Arab* (Beyrut, 1995). ‘Urve b. ez-Zubeyr’in Ebū’l-Esved kanalıyla gelen rivayetlerini derleyen kitap *‘Urve b. ez-Zubeyr, Meğāzī Rasūlillāh bi-Rivāyeti Ebī’l-Esved ‘anhu*, ed. M. M. al-A’zamī (Riyad, 1981). Bu araştırmacılar tarafından derlenen külliyyat bugünkü bilgiler ışığında henüz tamamlanamamıştır. Bunun yanında, adı geçen yazarlardan hiç biri ‘Urve’nin güvenilirliğini burada sunulan metod çerçevesinde ciddi olarak sorgulamamıştır.

Bilim Kurulu tarafından desteklendi ve Tanja Duncker ve Andreas Görke tarafından halen yürütülmektedir.

Aynı zamanda, külliyyatın derlenmesi de tamamlandı. 'Urve'nin külliyyatının tüm siyerin ana çerçevesini oluşturduğu ortaya çıktı, yani külliyyat, [Hz.] Muhammed'in hayatı ve amellerine dair başlıca olaylar hakkında farklı uzun ve detaylı bilgiler içermektedir. Bunlar bilhassa şunlardır:

- 1) Vahyin başlangıcı
- 2) Mekkelilerin tepkileri—bazı Müslümanların Habeşistan'a göçü—Akabe biatı—Medine'ye hicret
- 3) Bedr Savaşı
- 4) Uğud Savaşı
- 5) Hendek Savaşı
- 6) Hudeybiye Anlaşması
- 7) İfk Hadisesi
- 8) Mekke'nin fethi

Bu nakillerin çoğu sağlam dokümanlardır, yani 'Urve'den iki veya daha fazla ravi aracılığıyla nakledilmiştir; en önemli ravileri ise oğlu Hişâm (ö.146/763) ve gözde öğrencisi ez-Zuhrî (ö.124/742) olmuştur.

Hişâm, ez-Zuhrî ve diğerlerinin 'Urve'den aktardıkları rivayetler genelde lafızları ve birtakım unsurları açısından farklılaşmaktadır. Fakat yine de hepsi aynı temel yapıyı takip etmektedir; diğer bir deyişle, aynı hikâyeyi anlatmaktadırlar. Bu özellikleri sebebiyle hepsinin temelde aynı kaynağa, yani 'Urve'ye dayandığı sonucuna ulaşılabilir.

Buna karşılık, 'Urve'nin evlatlığı Ebû'l-Esved (Yetîmu 'Urve) (ö.131/748 veya sonrası) tarafından rivayet edilen daha uzun rivayetler ise Hişâm ve ez-Zuhrî'den çoğunlukla önemli ölçüde farklıdır. Ekseriyetle, Ebû'l-Esved'in rivayetleri Mûsa b. 'Ukbe (ö.141/758) tarafından nakledilen rivayetler ile lafız bakımından özdeştir veya en azından çok yakındır; hatta birkaç yerde hadisler Ebû'l-Esved ←'Urve ve Mûsâ b. 'Ukbe ←ez-Zuhrî şeklinde birleştirilmiş *isnâd*la nakledilmiştir.²⁵

Yukarıda belirtilen 8 maddeye ek olarak diğer siyer olayları Urve tarafından elbette biliniyor olmalıdır; fakat buna rağmen bu olaylar hakkında herhangi uzun tarihî bir rivayet onun vasıtasıyla nakledilmemiş; naklettiği bazı fikhî rivayetler içinde bu olaylara atıfta bulunmuştur (mesela vefatından

²⁵ Tanja Duncker doktora tezinde hadisin ana *tarihi*nden ayrılan bu rivayetleri çalışmaktadır.

sonra [Hz.] Muhammed'in mirasının paylaşılması mevzusunda Hayber'in fethine atıf yapılması gibi).²⁶

Aşağıda, uzun rivayetlerden biri –(hicrete sebep olan olaylar ile bizzat hicretin kendisini anlatan) 2 numaralı rivayet– daha detaylı incelenecektir. Bu rivayet aslında farklı olayların tek anlatı şeklinde birleştirildiği bir yığındır. Görünen o ki bu anlatı, 'Urve tarafından bir bütün olarak tasarlanmıştır. Bu uzun rivayetin yanı sıra, hicret hakkında 'Urve'den aktarılan birkaç kısa rivayet de bulunmaktadır. Bu kısa rivayetlerin çoğu hicretin sadece belli bir yönü ile ilgilidir (hicretten sonra doğan ilk çocuğun 'Abdullāh b. ez-Zubeyr olması gerçeği gibi).²⁷ Biz aşağıda uzun olan rivayet üzerinde duracağız.

Bu hadisin, biri Hişām b. 'Urve'ye, diğeri ez-Zuhr'ye ulaşan farklı rivayetleri bulunmaktadır.²⁸ Hişām'ın rivayetinin en uzun versiyonu eṭ-Ṭaberī (ö.310/923) tarafından tahrir edilmiştir.²⁹ Birçok parçaya bölünmesine rağmen bu parçalar gerçekte bütünlük teşkil etmektedir ki bu 'Urve tarafından halife 'Abdalmelik'e (65/685-86/705) gönderilen mektup biçimindeki tek bir hadistir. eṭ-Ṭaberī'nin rivayet ettiği parçaların aslında aynı bütünün parçaları olması birçok nedenden ötürü oldukça muhtemeldir: Bazı parçalar eṭ-Ṭaberī'nin *Tārīḥ*'inde bölünmüş halde, ancak *Tefsīr*'inde tek bir anlatı şeklindedir.³⁰ Tüm parçalar aynı isnada sahiptir: eṭ-Ṭaberī ←'Abdulvāriş ←babası 'Abduşşamed ←Ebān el-'Atṭār ←Hişām b. 'Urve ←'Urve.³¹ Bu isnad, eṭ-Ṭaberī tarafından yalnızca 'Urve'nin halifeye gönderdiği mektuplardan alıntı yaptığı durumlarda kullanılır. Bu isnad [kitapta] başka hiçbir yerde geçmez ve eṭ-Ṭaberī'nin 'Urve'nin mektuplarını hemen hemen her aktardığında kullandığı [tek] isnaddir. Hadisin bir

²⁶ Örneğin al-Beyhaḳī, *es-Sunenu'l-Kubrā* (Beyrut, 1406 AH), c.6, s.300; Muslim b. el-Haccāc, *Şahīhu Muslim* (Beyrut, 1979), c.6, s.76 vd.; Ebū 'Avāne, *Musned Ebī 'Avāne* (Kahire, 1943), c.4, s.143 vd.

²⁷ Örneğin el-Buhārī, *Şahīhu'l-Buhārī* (Beyrut; Dimesşk, 1990), c.5, s.2081 (Kitābu'l-'Akīka, b.1, hadis 5152); İbn Ebī Şeybe, *Muşannef* (Bombay, 1979-83), c.5, s.335; İbn 'Asākir, *Tārīhu Medineti Dimesşk* (Beyrut, 1995), c.5, s.225. Habeş hükümdarı hakkında söylenen diğer kısa hadisler Kur'an ile bağlantılıdır: bkz. eṭ-Ṭaberī, *Tefsīr* (Beyrut, 1992), c.5, s.7; İbn Ebī Şeybe, *Muşannef*, c.14, s.348 vd.; en-Nesā'ī, *es-Sunenu'l-Kubrā* (Beyrut, 2001), c.10, s.84. Bunlar ve diğer kısa rivayetlerde ele alınan hadiseler, uzun rivayetin farklı türleri içinde zirkredilmemiştir ve 'Urve'nin hicret hakkındaki siyer hadisinin bir parçası olarak görünmemektedir.

²⁸ Bu rivayetlerin bazı ana *tariḳ*lerine genel bir bakış için bkz. Şekil 1.

²⁹ eṭ-Ṭaberī, *Tefsīr* (Beyrut, 1992), c.6, s.246 vd.; eṭ-Ṭaberī, *Tārīḥ* (Leiden, 1879-1901), c.1, s.1180 vd., s.1224 vd., s.1234 vd.; krş. İbn Hanbel, *Musned*, c.6, s.212. Hammād b. Seleme ←Hişām b. 'Urve ve Ebū Usāme ←Hişām b. 'Urve yoluyla nakledilen daha kısa versiyonlar sırasıyla, İbn Şa'd, *Ṭabaḳāt* (Leiden, 1904-28), c.3, ss.1, 122; İbn Hibbān, *Şahīḥ* (Beyrut, 1987-91) ss.14, 182-183 eserlerinde geçer. Bu versiyonlar mektup şeklinde değildir ve sadece tam manasıyla hicreti işler.

³⁰ eṭ-Ṭaberī, *Tefsīr*, c.6, s.246 vd. ve *Tārīḥ*, c.1, s.1180 vd. ile s.1224 vd. karşılaştırmız.

³¹ eṭ-Ṭaberī, *Tārīḥ*'inde, hadisi 'Abduşşamed'den duyduğu söylenen 'Alī b. Naşr adlı ikinci bir ravinin de ismini vermektedir.

parçasının bittiği yerde diğer bir parçası devam eder.³² Biri hariç bütün parçalarda 'Urve'nin 'Abdumelik'e yazdığı mektuba atıfta bulunulur.³³

Dolayısıyla tüm bu parçaların esasında tek ve aynı rivayetin parçaları olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca eṭ-Ṭaberī aynı rivayeti yalnızca ufak farklılıklarla Yūnus (b. 'Abdu'l-a'lā) ←('Abdullāh) İbn Vehb ←İbn Ebū'z-Zinād ←Ebū'z-Zinād ←'Urve kanalıyla işittiğini belirtir.³⁴

Şimdi bu rivayetin içeriğine dönelim. 'Urve'nin haberi ya da mektubunun Hişām tarafından nakledilen rivayeti birkaç konu ihtiva etmektedir. Bu olayların genel taslağı şu şekildedir: Mekkeliler [Hz.] Muhammed'in tebliğini en başta dinlerler, fakat [Hz.] Muhammed onların ilahları aleyhinde konuşmaya başlayınca durum kötüleşir. Mekkeliler Müslümanlara baskı uygular ve kötü muamele ederler. Bazı Müslümanlar Habeşistan'a göç ederler ve burada birkaç yıl kalırlar. Bu süre zarfında, daha fazla Mekke'li İslam'ı kabul eder ve Müslümanlar için Mekke'deki durum iyileşir. Habeşistan muhacirlerinin çoğu geri döner. Medine'de Ensar'dan birçok kişi İslam'ı kabul edince Mekke'deki durum yeniden zorlaşır ve Mekkeliler Müslümanlara eziyet etmeye başlarlar. Medinelilerden 70 kişi Hac için geldiklerinde [Hz.] Muhammed'le Akabe'de buluşur, onu ve beraberinde Medine'ye gelecek olan Müslümanları koruyacaklarına dair garanti verirler. Daha sonra [Hz.] Muhammed Müslümanlara Medine'ye hicreti tavsiye eder. Birçoğu hicret eder; ancak [Hz.] Muhammed, Ebū Bekr'den kendisiyle birlikte Mekke'de beklemesini ister.

Bir gün, alışılmadık bir zamanda [Hz.] Muhammed, Ebū Bekr'in evine gelir ve Ebū Bekr bir şeylerin olduğunu çabucak anlar. Peygamber ona Allah'ın kendisine hicret için izin verdiğini söyler. [Hz.] Muhammed ve Ebū Bekr, Şevr dağında bir mağarada birkaç gün saklanırlar. Burada kendilerine Ebū Bekr'in azatlı kölesi 'Āmir b. Fuheyra tarafından yemek temin edilir ve bu süre zarfında Ebū Bekr'in oğlu 'Abdullāh Mekke'den haberler getirir. Birkaç gün sonra, ortadan kayboluşları hakkındaki söylentiler yatışınca, 'Āmir b. Fuheyra ve Benū 'Abd b. 'Adī'den bir rehber ile birlikte Medine'ye doğru yola koyulurlar. Onları Medine'ye götüren güzergâh bazı detaylarla birlikte verilmiştir.

Medine'ye varırlar ve Benū 'Amr b. 'Avf ile iki gün veya daha fazla kalırlar. Daha sonra hareket ederler ve [Hz.] Muhammed, Benū en-Neccār'ın

³² Eṭ-Ṭaberī, *Tārīḥ*, c.1, s.1234 vd., hikâyeyi c.1, s.1224'den devam ettirmektedir.

³³ Mektuba yapılan açık atıf, *Tārīḥ*, c.1, s.1234 vd.da bulunmamaktadır.

³⁴ Eṭ-Ṭaberī, *Tefsīr*, c.6, s.247.

ikamet ettikleri yerde bir mekân seçer (muhtemelen orada bir cami inşa ettirmek için).

Diğer uzun nakil ez-Zuhrî'ye (ö.124/742) dayanmaktadır. Ez-Zuhrî'nin rivayeti de farklı varyantlarda bulunabilir. Hişâm'ın rivayetinin aksine bu varyantların hiçbiri mektup şeklinde değildir. Ez-Zuhrî rivayetlerinden en uzununu 'Abdurrazzâk (ö.211/827) ←Ma'mer ←ez-Zuhrî ←'Urve³⁵ ve el-Buḥārî (ö.256/870) ←Yaḥyâ b. Bukeyr ←el-Leys ←'Ukayl ←ez-Zuhrî ←'Urve tarafından kaydedilmiştir.³⁶ Daha kısa varyantlar, diğerlerinin yanı sıra el-Buḥārî ←Ebū Şâlih ←'Abdullâh ←Yûnus ←ez-Zuhrî ←'Urve³⁷ ve İbn İshâk ←ez-Zuhrî ←'Urve tarafından kaydedilmiştir.³⁸ Bu varyantlar ufak değişikliklerle hadis literatüründe birçok yerde kaydedilmiştir.

Hişâm gibi, ez-Zuhrî de anlatımına Mekke'deki durum ile başlamaktadır. Müslümanlar için durum kötüleşince, insanlar Habeşistan'a hicret etmeye başlarlar. Ebū Bekr de bu muhacirler arasındadır. Yolu üzerinde (birçok varyant olayın gerçekleştiği yer olarak Berku'l-Ġimâd ismini verir) [Ebū Bekr], onu kalması yönünde ikna eden –Ebū Bekr'in saygınlığında birinin sürülmemesi gerekir– İbnu'd-Duġunne (veya İbnu'd-Deġine) ile karşılaşır. İbnu'd-Duġunne ona himaye teklif eder. Ebū Bekr bunu kabul eder ve Mekke'ye geri döner.

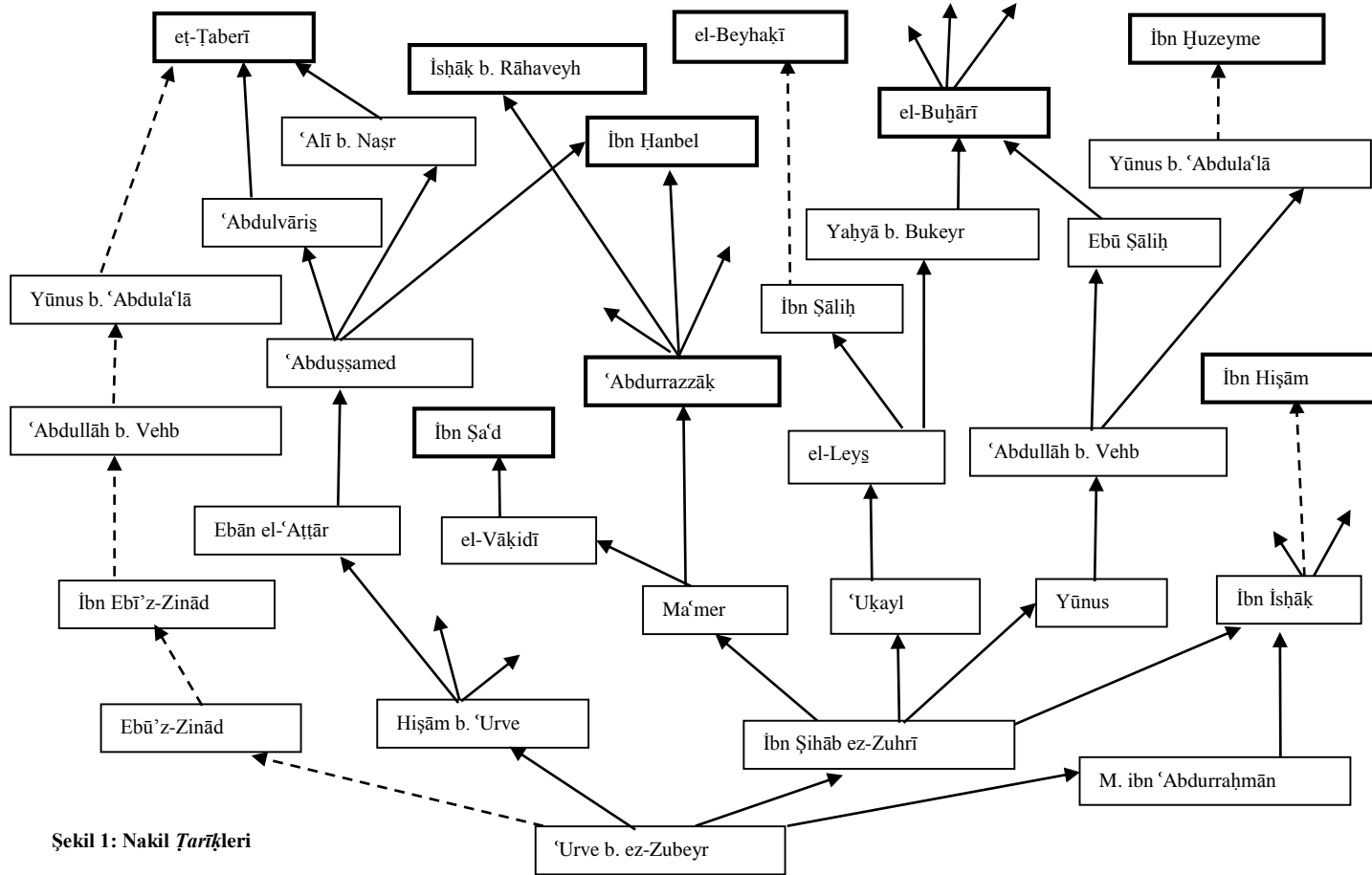
Ebū Bekr'in kendi evinin önünde alenen ibadet etmesi Kureyş arasında bir hoşnutsuzluk ve rahatsızlığa sebebiyet verir. Onlar, diğer Mekkelilerin de ona katılacağından endişe ederler. İbnu'd-Duġunne ona alenen ibadet etmeyi bırakmasını veya onu koruma yükümlülüğünden kendisini affetmesini ister. Ebū Bekr, İbnu'd-Duġunne'nin bu yükümlülüğü bırakması seçeneğinde karar kılar.

³⁵ 'Abdurrazzâk eş-Şan'ânî, *Muşannef* (Beyrut, 1970), c.5, s.384 vd.

³⁶ El-Buḥārî, *Şahîh*, c.3, s.1418 vd. (Kitâbu Faḍâ'ili's-Şahâbe, b.74, hadis 3692/3694); el-Beyhakî, *Delâ'ili'n-Nubuvva* (Beyrut, 1985), c.2, s.471 vd.da İbn Şâlih ←el-Leys ←'Ukayl ←ez-Zuhrî ←'Urve kanalıyla benzer bir rivayet verir.

³⁷ El-Buḥārî, *Şahîh*, c.2, s.804 vd. (Kitâbu'l-Kefâle, b. 4, hadis 2175).

³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye* (Kahire, 1955), c.1, s.484 vd.; et-Ṭaberî, *Târîh*, c.1, s.1237 vd.

Şekil 1: Nakil *Tarîḫ*leri

Bu sırada, [Hz.] Muhammed rüyasında hicretin yapılacağı yeri görür. Burası Medine olarak belirlenmiştir. Birçok insan Medine'ye hicret eder ve daha önce Habeşistan'a gitmiş olanların büyük çoğunluğu da Medine'ye doğru yola çıkar. Ebū Bekr de gitmeye hazırlanır ancak [Hz.] Muhammed tarafından kalması istenir.

Bir gün [Hz.] Muhammed alışılmadık bir zamanda Ebū Bekr'in evine gelir ve Ebū Bekr bir şeyler olduğunu çabucak fark eder. Peygamber ona Allah'ın kendisine hicret için izin verdiğini açıklar ve Ebū Bekr'in de kendisine refakat etmesi gerektiğini söyler.

Sevr dağında bir mağarada üç gün saklanırlar. Yanlarına bir miktar erzak almışlardır. Ebū Bekr'in kızı Esmā' heybelerini bağlamak için kuşağından bir parça kullanır. Zātu'n-niṭākayn (iki kuşak sahibi) olarak anılmasının sebebi budur.

Ebū Bekr'in oğlu Abdullah ve azatlı kölesi 'Āmir b. Fuheyra her gün mağaraya gelip [Hz.] Muhammed ile Ebū Bekr'e erzak temin ederler ve Mekke'de neler olduğunu dair malumat getirirler.

Üç gün sonra, Benū 'Abd b. 'Adī'den, iman etmemiş olmasına rağmen daha önce parayla tuttukları ve güvenebilecekleri bir rehber ile birlikte Medine'ye doğru yola koyulurlar. Rehber onlara Medine'ye doğru deniz kıyısı boyunca rehberlik eder.

Ez-Zuhrī rivayetlerinin varyantları bazı detaylarda farklılık gösterir. Ma'mer ←ez-Zuhrī ve 'Uḳayl ←ez-Zuhrī tarihleriyle gelen uzun varyantlar (Yūnus ←ez-Zuhrī aracılığıyla gelen kısa varyant gibi) lafız bakımından birbirine çok yakın olmasına rağmen, İbn İshāq (ö.150/767) tarafından kaydedilen varyant aynı hikâyeyi tamamen farklı kelimelerle anlatmaktadır. Ayrıca içerikte de bazı farklılıklar bulunmaktadır.

İbn İshāq, ez-Zuhrī ←'Urve kanalıyla hikâyenin yalnızca (İbnu'd-Duḡunne ile alakalı olan) ilk kısmını verir. (Hicretin bizzat kendisini anlatan) ikinci kısım ise ya "güvenilir biri" ←'Urve *tarīki*yle (İbn Hişām'da), ya da Muḫammed b. 'Abdurrahmān b. 'Abdullāh et-Temīm ←'Urve *tarīki*yle (eṭ-Ṭaberī'de) İbn İshāq tarafından rivayet edilmiştir. İbn İshāq bu nedenle ez-Zuhrī rivayetinin bir varyantını Muḫammed 'Abdurrahmān *tarīki* diye adlandırabileceğimiz üçüncü bir *tarīkle* birleştirir.

Yukarıda belirtildiği gibi, İbn İshāq'ın ez-Zuhrī rivayetlerinde bazı ayırt edici özellikler bulunmaktadır. Örneğin, Ma'mer, 'Uḳayl ve Yūnus ←ez-Zuhrī versiyonunda İbnu'd-Duḡunne ve Ebū Bekr'in arasındaki anlaşma Ebū Bekr'in alenen ibadet edemeyeceğini açıkça içermektedir. Onun açıkça

ibadet etmesi ise anlaşmanın açık bir ihlalidir. İbnu'd-Duğunne Ebū Bekr'e ya anlaştıkları hususa bağlı kalması ya da onu himaye yükümlülüğünden kendisini salıvermesini ister.

İbn İshāk versiyonunda, anlaşmanın Ebū Bekr'in alenen ibadet etmeyeceğine dair bir husus içerdiğine dair hiçbir ima bulunmamaktadır. Umumî olan bir yerde ibadet etmeye başlayınca İbnu'd-Duğunne ona sadece, Kureyşlilerin ibadet için seçilen bu yerden hoşlanmadıklarını ifade etmiştir. Daha sonra Ebū Bekr, İbnu'd-Duğunne'ye himayeyi bırakmayı isteyip istemediğini sormuş, İbnu'd-Duğunne bunu gerçekten istediğini söyleyince de Ebū Bekr onu bu yükümlülükten salıvermiştir.

Farklı varyantlar hikâyeye hafif farklı renkler katmasına rağmen, şüphesiz hikâye hâlâ aynı hikâyedir. Lafız bakımından tamamen benzer olduğu için, anlaşılan o ki Ma'mer, 'Ukayl ve Yūnus'a uzanan metinler ortak bir (yazılı) metni kullanmaktadırlar. Bu varyantların bir veya ikisinin, üçüncüsünden kopyalandığı [ihtimali de] göz ardı edilemez.

Hişām b. 'Urve, ez-Zuhrī ve Muḥammed b. 'Abdurrahmān rivayetlerini karşılaştırdığımızda birçok detayda farklılaşmalarına rağmen ortak birçok yönlerinin olduğunu görürüz. Hişām rivayeti ez-Zuhrī rivayetine nazaran farklı noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır: Hişām rivayetinde Habeşistan'a göç genel bir tarzda anlatılırken, ez-Zuhrī rivayeti Ebū Bekr ve İbnu'd-Duğunne hakkındaki hikâyeye odaklanır ve bir bakıma bu ilk hicret hikâyesini kişiselleştirir. Hişām'ın rivayetinde Akabe buluşmasından bahsedilip hicret güzergâhı detaylı bir şekilde verilirken bu detaylar ne ez-Zuhrī'nin rivayetinde ne de Muḥammed b. 'Abdurrahmān'ın rivayetinde bulunur.

Sağlam nedenlerle şunu varsayabiliriz ki, farklı rivayetler gerçekte tek bir ortak kaynağa, başlangıçta da açıkladığımız gibi 'Urve'ye ulaşmaktadır (yani, birbirinden bağımsız olarak nakledilen ve aynı kaynağa dayanan farklı rivayetlere sahibiz).

Rivayetlerin yalnızca birinde bulunan unsurların 'Urve'ye veya daha sonraki bir raviye dayanıp dayanmadığını söylemek güçtür; örneğin, İbnu'd-Duğunne hikâyesi 'Urve'nin rivayetinin bir parçası olabilir veya bu hikâye ez-Zuhrī tarafından ilave edilmiş olabilir. 'Urve'nin hikâyeyi bazen genel bir üslupla (Hişām'ın aktarımlarında olduğu gibi), bazen ise özel bir üslupla (ez-Zuhrī'nin aktarımlarındaki gibi) anlatması mümkündür. Genel anlatım formunun halifeye yollanan mektupta bulunması makuldür.

Şu aşamada net bir şey söylemek mümkün değilse de farklı rivayetlerdeki ortak unsurların esasında ‘Urve’ye dayandığına hükmetmeliyiz. Böylece şunu da söyleyebiliriz ki ‘Urve’nin rivayetleri en azından şu unsurları ihtiva etmektedir:

- 1) Müslümanlara Mekke’de yapılan kötü muamele
- 2) Müslümanların Habeşistan’a olan müteakip hicretleri
- 3) Mekke’de Müslümanlara karşı devam eden kötü muamele ve onlardan birçoğunun Medine’ye hicreti.
- 4) Peygamber’in Ebū Bekr ve ‘Amir b. Fuheyra ile birlikte Medine’ye hicreti.

Bu unsurlar, olayların “genel taslağı” olarak adlandırabileceğimiz yapıyı oluşturmaktadır. Bu genel taslağa ek olarak, bazı detayların da ‘Urve’ye ulaştığı gösterilebilir; mesela, [Hz.] Muhammed ve Ebū Bekr’in Şevr dağında bir mağarada birkaç gün saklanması, azıkları, vs. gibi.

Sonuç olarak, farklı rivayetlerde muhafaza edilen (yani eṭ-Ṭaberī tarafından kaydedilen Hişām b. ‘Urve rivayeti, ‘Abdurrazzāk tarafından kaydedilen ez-Zuhrī rivayeti gibi) uzun hadislerin ‘Urve’ye dayandığını gösterebilir ve bu mesele ile ilgili olarak ‘Urve’nin aktardıklarının içeriğini yeniden inşa edebiliriz.

Fazlaca ihmal ettiğimiz kısa rivayetler ise iki gruba ayrılır. Birinci grup yukarıdaki bulguları doğrulayan, uzun hadisin farklı *isnād*larla nakledilmiş parçalarından oluşmaktadır.³⁹ Diğer grup, bazı açılardan hicretle alakalı olan fakat uzun varyantlar içinde benzeri bulunmayan hadislerden oluşmaktadır (örneğin, ‘Urve’nin ağabeyi ‘Abdullāh b. ez-Zubeyr’in hicretten sonra doğan ilk çocuk olması hikâyesi gibi).⁴⁰ ‘Urve’ye dayanmasına rağmen, büyük olasılıkla bu rivayetler ‘Urve’nin daha dar anlamdaki siyer öğretilerinin bir parçası değildir.

Bu rivayetlerin tarihîliğine gelince, elbette hadisleri dış görünüşüne göre değerlendirmemeliyiz. Fakat ‘Urve ilk Müslümanlardan biri olan ez-Zubeyr’in oğlu ve Peygamber’in eşi [Hz.] ‘Ā’iše’nin yeğeni olduğu için olaylara ve olaylar içinde yer alan insanlara son derece yakın bulunmaktadır. Rivayetleri için birinci elden şahitlikler söz konusu değilse ve malzemesi ancak [Hz.] Muhammed’in hayatının son yılları için ilk elden bilgilere

³⁹ Örneğin, el-Buḥārī, *Şahīh*, c.2, s.751 vd. (Kitābu’l-Buyū’, b.57, hadis 2031); c.5, s.2187 vd. (Kitābu’l-Libās, b.15, hadis 6570); eṭ-Ṭaberī, *Tefsīr*, c.6, s.375; krş. dn.29.

⁴⁰ Krş. dn.27.

dayanıyorsa da söz konusu haberlerin olayların *ana hatlarını* doğru bir şekilde yansıttığından şüphe duymayı gerektirecek hiçbir neden yoktur.

Bu çalışmadan çıkan sonuç, başlangıçta sunulan şüpheli yaklaşıma taban tabana zıttır: *isnād*larda bazı tahrifler olmuş olsa bile, *isnād*lar genel itibariyle güvenilir sayılamaz. Hadislerin en azından bir kısmı açık bir şekilde ilk yüzyılda ortaya çıkmıştır ve incelenen hadislerden, sınırlı da olsa, Peygamber'in hayatına dair malumat elde etmek mümkündür. 'Urve b. ez-Zubeyr'in siyer hakkındaki rivayetlerinin külliyyatını çalışmak, bize hem hadisin hicretten sonraki ilk iki yüzyıldaki gelişimi hem de [Hz.] Muhammed'in hayatı hakkında yeni bilgiler kazandırmaktadır.

